

yu Urfa üzerine gönderdi (503/1110). Selçuklu ordusu şehri ele geçiremedi, ancak Fırat kenarında Franklar'a ağır bir darbe indirdi. Mevdûd 504 (1111) ve 505 (1112) yıllarında Urfa'ya iki sefer daha düzenleyerek bazı başarılar kazandıysa da yine Urfa'yı fethedemedi. Ardından Atabeg Tuğtegin, Mevdûd, Sincar Emîri Temirek ve Ayaz b. İlgâzî'nin emrindeki kuvvetlerden oluşan Selçuklu ordusu Taberiye yakınlarında Haçlı ordusunu yenilgiye uğrattı (11 Muharrem 507/28 Haziran 1113). Mevdûd'un aynı yıl Dimaşk'ta öldürülmesi Haçlılar'la mücadele eden Selçuklu ordusu için ağır bir kayıp oldu.

Muhammed Tapar, Mevdûd'un yerine Aksungur el-Porsukî'yi Musul valiliğine tayin edip Haçlılar'la cihada memur etti. Urfa üzerine yürüyüp şehri iki aydan fazla muhasara eden Aksungur, yiyecek sıkıntısı ve emirlerin çekişmesi yüzünden kuşatmaya son vermek zorunda kaldı. Dönüşte Urfa, Serûc (Suruç), Sümeysât ve Fırat kenarında Haçlılar'a ait ekili araziye ve bahçeleri tahrip ettirdi (507/1114). Daha sonra Dimaşk Atabegi Tuğtegin ve İlgâzî'nin Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı Haçlılar'la ittifak yaptığını haber alan sultan, Hemedan Emîri Porsuk b. Porsuk'u Haçlılar'a karşı mücadele ile görevlendirdi; ancak Selçuklu ordusu Teldânîs'te Haçlılar'ın beklenmedik baskını karşısında mağlûp oldu (509/1115). Aksungur el-Porsukî, 1114'te kaybettiği itibarını tekrar kazanmak amacıyla ve Tuğtegin'in desteğiyle Bikâa vadisindeki Haçlılar'a saldırdı; 3000'i aşkın Frank şövalyesini öldürüp çok miktarda ganimetle geri döndü (510/1116).

Karahanlılar'la Selçuklular arasındaki münasebetler Muhammed Tapar devrinde zaman zaman bozulmakla birlikte Karahanlılar, Muhammed Tapar'ı metbû tanımaya devam ettiler. Gazneli Sultanı III. Mesud döneminde (1099-1115) Gazneli-Selçuklu ilişkilerine barış hâkim oldu ve siyasî evlilikler yoluyla dostluklar pekiştirildi. Daha sonraki yıllarda Muhammed Tapar, Arslan Şah ile Behram Şah arasındaki taht kavgalarına müdahale ederek Behram Şah'ın sultan ilân edilmesini sağladı, böylece Gazneliler'i kendisine tâbi kıldı (510/1117). Yapılan antlaşmaya göre hutbede önce Muhammed Tapar'ın, ardından Sencer'in ve nihayet Behram Şah'ın adı okunacak ve Gazneliler Selçuklular'a yıllık vergi ödeyeceklerdi. Gürcü Kralı II. David'in Kafkasya'daki Türkmenler'i bölgeden uzaklaştırıp Gence'ye kadar ilerlemesi üzerine Muhammed Tapar 503

(1110) yılında gönderdiği orduyla Gürcüler'i mağlûp etti. Onun döneminde Abbâsî halifeliğiyle ilişkiler de normal bir seyir takip etmiştir. Melikşah'tan sonra Selçuklular arasındaki taht kavgaları sırasında tarafsız kalan Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh, Bağdat'a kim hâkim olmuştusa hutbeyi onun adına okutmuştur. Muhammed Tapar, gerek saltanat mücadelesinde gerekse tek başına Büyük Selçuklu tahtına geçtikten sonra Abbâsî halifesinin adını ve lakabını hutbelerde birinci sırada zikretmeyi ihmal etmemiştir.

Bir süredir hasta olan Muhammed Tapar, 511 yılı kurban bayramında (4-6 Nisan 1118) Oğuz töresince büyük bir toy düzenledi ve bu ziyafet sonunda sofrasını ve sarayını yağmalattı. 15 veya 23 Zilhicce (9 veya 17 Nisan) günü beş öğlünden (Mahmud, Tuğrul, Mesud, Süleyman Şah, Selçuk Şah) en büyüğü olan Mahmud'u yanına çağırarak artık ömrünün sonuna geldiğini söyledi, tahta oturmasını ve devlet işlerine nezaret etmesini istedi. Emirlerden onun için biat aldı. 24 Zilhicce 511 (18 Nisan 1118) tarihinde vefat eden Muhammed Tapar'ın cenazesi İsfahan'da yaptırıldığı medresenin hazinesine defnedildi. Bütün tarihçilerin ittifakla belirttiğine göre dedesi Alparslan'ı örnek alan Muhammed Tapar dindar, dinî ilimlere vâkîf, âdil, merhametli, akıselim sahibi, cömert, ilim adamlarını himaye eden bir hükümdardı. Halkın işleriyle yakından ilgilenir, kendisine sunulan her dilekçeği okur, halka adalet, doğruluk ve insafla muamele edilmesini isterdi. Mükûs, darâib ve ictiyâzât gibi bazı gayri şer'î vergileri kaldırdığı için halkın sevgisini kazanmıştır.

İç mücadelelerin bozduğu birliği yeniden kurarak Büyük Selçuklu Devleti'ne eski itibarını ve kudretini kazandıran Muhammed Tapar, "es-Sultânü'l-a'zam Ebû Şücâ' Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Kasîmu emîri'l-müminîn" lakabıyla anılır ve kaynaklarda "Selçuklular'ın güçlü adamı ve kusursuz insanı" olarak tanıtılır. Onun Bâtınîler ve Haçlılar'la yaptığı mücadele İslâm dünyasında takdirle karşılanmış, *Gazâlî Naşihatü'l-mülûk (et-Tibrü'l-mesbûk fi naşihati'l-mülûk)* adlı eserini, Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî astronomiyle ilgili bir kitabını ona ithaf etmiştir. Bağdâdî ayrıca sultanın bir sorusuna cevap olarak *Risâle fî sebabi zühûri'l-kevâkibi leylen ve hafâ'ihâ nehâren* adıyla bir eser kaleme almış, İbnü'l-Belhî *Farsnâme*'yi onun emriyle yazmıştır. Muhammed Tapar imar faaliyetleriyle de yakından ilgilenmiş, Melikşah'ın Bağdat'ta inşasını başlattığı Sul-

tan Camii'ni tamamlamış, İsfahan'da bir medrese, Nizâmiye Medresesi civarında da sûfiler için bir ribât yaptırmış ve su karnalları açtırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mücmelü't-tevârih ve'l-kıtaş (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 384-385, 408-410, 412-414, 429, 465; İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk (Amedroz)*, bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târihu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad), Kahire 1959, bk. İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, tür.yer.; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 148-163; *Ah-bârü'd-devleti's-Selçukîyye* (Lugal), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bühdârî, *Züb-detü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 8, 19, 23, 27, 29-31, 35, 37-38, 45-46, 52, 62, 68, 72, 98-99, 234, 272, 444-445; İbnü'l-Adîm, *Züb-detü'l-haleb*, II, 86, 153, 159, 168; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 71-74; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 53, 67-78, 80; Muhammed b. Abdullâh el-Hüseynî el-Yezdî, *el-Urâza fi'l-hikâyeti's-Selçukîyye* (trc. Abdünnâim M. Haseneyn - Hüseyin Emin), Bağdat 1979, s. 82-94, bk. İndeks; Zahirüddin-i Mar'âşî, *Târih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân* (nşr. M. Hüseyin Tesbihî), Tahran 1345 hş./1966, s. 94; *Urfa! Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreevyan), Ankara 1962, bk. İndeks; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 181-183, 241-268, 272, 274, 275, 277; Coşkun Atpetin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, bk. İndeks; a.mlf., "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 517-524; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 11, 33, 52, 53, 87, 90-92, 98-100, 107-108, 110, 122; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990; a.mlf., *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, bk. İndeks; B. Lewis, *Haşîşiler* (trc. Ali Aktan), İstanbul 1995, s. 44, 46, 49, 50, 88; Th. Houtsma, "Muhammed b. Melikşah", *IA*, VIII, 481-482; C. E. Bosworth, "Muhammed b. Malik-shâh", *EP* (İng.), VII, 408.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MUHAMMED b. TAYFÛR

(bk. SECÂVENDÎ, Muhammed b. Tayfûr).

MUHAMMED b. TEKİŞ

(محمد بن تكش)

Hârizmşâh Alâüddîn (Kutbüddîn) Muhammed b. Tekiş
(ö. 617/1220)

Hârizmşahlar Devleti hükümdarı
(1200-1220).

Hârizmşah Alâeddin Tekiş'in oğludur. Ağabeyi Melikşah'ın ölümü üzerine veliaht tayin edildi ve Horasan valiliğiyle görevlendirildi (593/1197). İsmâîlîler'in elin-

deki Turşiz'i (Terşiz) muhasara etmekte olan Muhammed, babasının ölüm haberini alınca İsmâîlîler'le 100.000 dinar karşılığında barış antlaşması yaparak Şehristan'a döndü. Ardından Hârizm'e hareket etti. Gürgeç'te toplanan devlet adamları ve kumandanlar tarafından Alâeddin unvanıyla hârizmşah ilân edildi (20 Şevval 596 / 3 Ağustos 1200).

Muhammed b. Tekiş ilk olarak merkezi idareyi kontrol altına almaya çalıştı. Ancak bu sırada Irak ve Horasan Hârizmşahları'nın elinden çıktı. Bir yıl sonra bu olaylarla ilgilenme imkânı bulan Muhammed 1201 sonbaharında Hârizm'den yola çıktı. Nişâbur, Merv ve Serahs'ı zaptetti (1204). Uzun süren mücadelelerin ardından Gurlu Sultanı Muizzüddin (Şehâbeddin) Muhammed ile, Herat hariç bütün Horasan topraklarının Hârizmşahları'nın hâkimiyetine geçmesi konusunda bir antlaşma imzaladı (Cemâziyelevvel 601 / Ocak 1205). Ancak uğradığı mağlûbiyeti bir türlü hazmedemeyen Muizzüddin asker ve tehiizat sağlamak amacıyla Hindistan'a gitti. Hindistan dönüşü öldürülünce Muhammed büyük bir rakibinden kurtulmuş oldu. Gur ve Mâzenderan'ı kendisine bağlayan Muhammed b. Tekiş, Herat'ta muhteşem bir törenle karşılandı. Herat'ın idaresini Hüseyin Harmîl'e verdikten sonra Hârizm'e döndü (603/1207). Karahıtaylar karşısında büyük zaferler kazanarak Buhara'yı ve Mâverâünnehir'in tamamını topraklarına kattı (607/1210). Ardından itibarı giderek arttı ve İskender-i Sâni unvanını kullanmaya başladı. Bu unvanla da yetinmeyip kendisine Sultan Sencer denilmesini istedi ve tuğrasına "zıllullah fi'l-arz" ibaresini yazdırdı. Geleneksel hâkimiyet âlâmetlerinden kabul edilen günde beş nevbet çaldırma âdetini kaldırıp kendisi için Zülkarneyn neveti denilen ve günde iki defa çalınan yeni bir nevbet ihdas etti. Bu tavrından onun kendisini cihan padişahı, Selçuklular'ın vârisi ve İslâm âleminin hükümdarı olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Hârizmşah Muhammed daha sonra Nayman-Karahıtay mücadelesini tahrik ederek Karahıtaylar'ın (1211), Semerkant'ı zaptedip damadı olan Semerkant Hükümdarı Osman'ı öldürtmek suretiyle Karahanlılar'ın (1212) ve Gurlular arasındaki iç çekişmelerden faydalanarak Gurlular'ın (1215) yıkılmasını sağladı. Ayrıca Kirman, Sistan (Sicistan) ve Uman denizine kadar uzanan topraklarda hüküm sü-

ren Tâceddin Ebü'l-Fazl ile Melik Dînâr'ın ahfadının hâkimiyetine son verdi; Irâk-ı Acem, Fars ve Azerbaycan'ı hâkimiyeti altına aldı (608/1211-12). Muhammed b. Tekiş, Nayman Prensi Güçlüg'ün (Küçlük) Doğu Türkistan müslümanlarına karşı düzenleyeceği saldırılara engel olmak için 611 (1214) yılına kadar yaz mevsimini Semerkant'ta geçirdi; ancak amacına ulaşamadı. Bunun üzerine İsbicâb (İsficâb), Şâş, Fergana ve Kâşân vilâyetlerindeki müslümanları güneybatıya göç ettirmek zorunda kaldı. Kıpçaklar'a karşı yaptığı seferlerde başarılı sonuçlar elde ederek 612'de (1215) Sığnak'ı ele geçirdi. Aynı yıl Gazne'ye hâkim oldu ve şehrin idaresini büyük oğlu Celâleddin'e bıraktı. Gazne'nin alınmasıyla Hârizmşahlar Devleti en geniş sınırlarına ulaşmış oldu. Çu havzasından Hint sahillerine, Kafkasya'ya ve Bağdat yakınlarına kadar çok geniş bir alanda hâkimiyet kuran Muhammed İrmîniye, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı da topraklarına katmak için hazırlıklara girişti. O dönemde fermanının dinlenmediği ve adının hutbede zikredilmediği tek merkez Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın hüküm sürdüğü Bağdat idi. Muhammed b. Tekiş ile Abbâsî halifesi arasında şiddetli bir çekişme vardı. Halife mânevî liderliğini dünyevî hâkimiyetle teyit etmek istiyor, bu maksatla gerektiğinde ordu gönderip olaylara fiilî müdahalede bulunuyor, Muhammed de onun otoritesini sarsmak için her fırsatı değerlendiriyordu. İsteklerini halifeye kabul ettirebilmek için Bağdat'a elçi gönderdi. Halife Nâsır-Lidînillâh, buna karşılık meşhur âlim Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi Hârizm'e yolladıysa da bir sonuç alınmadı ve ilişkiler daha da gerginleşti.

Muhammed b. Tekiş, İran'a yaptığı sefer sonunda Fars Atabegi Sa'd b. Zengî ve Azerbaycan Atabegi Özbek'i kendine tâbi kıldı (614/1217). Gurlular'ı aleyhine kıskırtan Halife Nâsır-Lidînillâh'ı hilâfet makamından uzaklaştırıp yerine Alâülmülk-i Tirmizî'yi aday gösterdi. Aynı yıl ele geçireceğine inandığı Bağdat ve civarını kumandanlarına iktâ etti. Ancak sevkettiği orduların şiddetli soğuk yüzünden dağılması üzerine başarılı olamayıp Horasan'a döndü.

615 (1218) yılında Moğol ordularıyla girdiği savaşta zor durumda kalan Hârizmşah, oğlu Celâleddin'in başarılı taktikleriyle esir düşmekten kurtuldu. Hârizmşahlar'la Moğollar arasındaki muharebe-

nin ardından Cengiz Han iki ülke arasındaki ticarî münasebetlerin bozulmamasına özen gösterdi. Aynı yıl Moğol elçilik heyeti, 450-500 kişilik ticaret kervanıyla beraber Hârizmşahlar'ın sınır şehri Otrar'da Vali Kayırhan (İnalçık) tarafından durduruldu. Casuslukla itham edilen heyet mensupları katledilip mallarına el konuldu. Elçiler hariç tüccarların hepsi müslümandı. Müslümanların hâmisî ve İslâm dünyasının en güçlü hükümdarı Hârizmşah Muhammed'in bu davranışı müslümanları derinden üzdü. Cengiz Han, Muhammed'e bir elçi heyeti gönderip Kayırhan'ın kendisine verilmesini ve el konulan ticaret mallarının tazmin edilmesini istedi. Ancak Muhammed bu isteği reddetti ve elçilik heyetini öldürttü. Bunun üzerine Cengiz Han Otrar üzerine yürüdü ve birkaç ay içinde şehri zaptetti (616/1219). Muhammed b. Tekiş, daha büyük bir orduya sahip olmasına rağmen 150-200.000 kişilik Moğol kuvvetlerine karşı koyamadı, ordusunu küçük şehir ve kalelere dağıtıp Horasan'a çekildi. Moğol ordusu müslümanların mukavemetine rağmen bütün Mâverâünnehir'i ele geçirdi. Otrar faciasıyla başlayan Moğol istilâsı İslâm dünyasının harabeye çevrilmesine ve binlerce müslümanın katledilmesine sebep oldu. Mâverâünnehir'in işgali sırasında Belh'te bulunan Hârizmşah Muhammed, Irak'a oğlu Rükneddin'in yanına gitmek ve Moğollar'ın takibinden kurtulmak için Tûs şehrine kaçtı; ardından Hazar denizi sahilinde bulunan Âbeskûn şehrine yakın adalardan birine sığındı. Annesi Terken Hatun'un ve saraya mensup kadınlarla hazinesinin Moğollar'ın eline geçtiğini duyunca üzüntüsünden hastalandı, maiyetindekileri toplayıp oğlu Celâleddin'i vâli tayin etti, kılıcını kendi eliyle Celâleddin'e kuşattı. Diğer çocukları Akşah ile Kutbüddin Uzlagşah'a da ona tâbi olmalarını vasiyet etti. Bu olaydan kısa bir süre sonra öldü (Şevval 617/Aralık 1220). Kendini hiçbir devlet reisiyle eşit görmeyen Muhammed b. Tekiş çok hırslı ve gururlu bir hükümdardı. Dengesiz hareketleri yüzünden Hârizmşahlar Devleti'ni çöküşe sürüklemiştir. Celâleddin Hârizmşah 626 (1229) yılında babası için İsfahan'da muhteşem bir türbe yapılmasını emretmiş, türbe tamamlanıncaya kadar naaşı Demâvend ile Mâzenderan arasındaki Erdehn'e nakledilmiştir. Ancak Erdehn Moğollar'ın eline geçince Muhammed'in kemikleri Mo-

MUHAMMED b. TEKİŞ

ğol geleneğine göre yakılmak üzere Ögedey Han'a gönderilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Siret-i Celâleddin-i Mingburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1344 hş./1965, bk. İndeks; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâşirî*, I, 304-317; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), I-III, bk. İndeks; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 475; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 366; A. Hartmann, *an-Nâsir li-Din Allâh: 1180-1225*, Berlin-New York 1975, bk. İndeks; Ghulam Rabbani Aziz, *A Short History of the Khwarazmshahs*, Karachi 1978, s. 35-112; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Üzmen), İstanbul 1980, s. 231 vd.; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlı Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 144-285; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, bk. İndeks; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 193-196; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilas ve Abbâsi Devleti'nin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgü Dönemleri, 616-656/1219-1258* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 46-48, 57-117; M. Fuad Köprülü, "Hârizmşahlı", *İA*, V/1, s. 271-275; C. E. Bosworth, "Ut-râr", *El²* (İng.), X, 955.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MUHAMMED TEYMUR

(محمد تیمور)

(1892-1921)

Arap edebiyatında modern
kısa hikâye türünün öncülerinden
Mısırlı edip ve yazar.

13 Temmuz 1892'de Kahire'de Türk asıllı aristokrat bir aile içinde dünyaya geldi. Babası entelektüel kişiliği, sahip olduğu büyük kütüphane ve yazma koleksiyonu ile ünlü Ahmed Teymur Paşa, halası meşhur kadın şair Âişe İsmet Teymur'dur. İlk ve orta öğrenimini Kahire'de tamamladı. Lise yıllarında *el-Mü'eyyed* dergisinde makaleler yayımladı, tiyatroyla ilgilendi. 1910'da tıp tahsili yapmak amacıyla gittiği Berlin'de üç ay kaldıktan sonra hukuk öğrenimi için Paris'e geçti. Fransa'da kaldığı üç yıl boyunca hukuk tahsilinin yanı sıra Fransız edebiyatını yakından tanıma fırsatını da elde etti. Realist edebiyattan ve özellikle Guy de Maupassant'dan etkilendi. Avrupa'da geçirdiği yıllar onun düşünce yapısı ve iç dünyasının olgunlaşmasına büyük katkıda bulundu. 1914'te tatilini geçirmek üzere Mısır'da bulunduğu sırada I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi yüzünden Paris'e dönemedi. Bir süre devam ettiği Yüksek Ziraat Okulu'ndan da ayrılarak kendini

edebî çalışmalara verdi. Kısa hikâyelerini ve şiirlerini *es-Süfûr* gazetesinde yayımladı, ayrıca piyesler yazdı. Ferdin kendisini kuşatan çevrenin bir eseri olduğu, dolayısıyla iyilik ve kötülüğün fertte değil toplumda bulunduğu düşüncesini esas alan Fransız realist yazarlarına uyararak tiyatro yoluyla sosyal meselelere çare bulmayı denedi. Hidiv II. Abbas'ın yerine geçen Hüseyin Kâmil zamanında sarayda mâbeyinci olarak görevlendirildiği süre içinde tiyatro faaliyetlerine ara vererek hikâye yazma üzerinde yoğunlaştı. 1917'de Hüseyin Kâmil'in yerine I. Fuâd'ın gelmesiyle bu görevden ayrılıp hikâye ve piyes yazmayı sürdürdü. Yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 21 Şubat 1921'de Kahire'de vefat etti.

Kendi dönemindeki Mısır edebiyatının ülkenin atmosferini yansıtmadığını gören Muhammed Teymur toplum hayatını gerçekçi bir yaklaşımla ortaya koyan, konusunu Mısır çevresinden alan edebiyatın kurulmasına gayret göstermiştir. Onun zamanındaki edebiyatçılar, edebî sanatlar kullanmak suretiyle eskiyi taklide çalısanlar ve Batı'yı takip eden, ancak tercüme dışında fazla bir şey yapmayanlar olmak üzere iki kategoriye ayrılıyordu. Muhammed Teymur hikâyelerinde Mısır ortamını yansıtmaya çalışmış, bunun için çevresini dikkatli bir şekilde gözlemleyerek toplumdaki sosyal meseleleri, köylülerin eğitimi, yoksulluk, toplum sınıfları arasındaki büyük farklılık, kızların ailelerinin zoruyla evlendirilmesi gibi konuları işlemiş, hikâyelerinde yer yer halk dili kullanmıştır.

Muhammed Teymur'un klasik Fransız dramasının özelliği olan zaman, mekân ve olay birliğinin yanı sıra drama sanatının temel unsurlarından figür ve diyaloglara da yer vermesi onun hikâyelerinin tiyatrodan büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Yazar hikâyelerinin çoğuna bunların geçtiği mekânların adlarını koymuş, figürleri kılık kıyafet ve hareketleriyle okuyucunun zihninde canlanacak şekilde tasvir etmiş, ikincil figürlere de oldukça fazla yer vermiştir. Ayrıca kişileştirmede ve kendi bakış açısını oraya koymada etkin rol oynamak suretiyle varlığını hissettirmiştir. İgnatij J. Kratchkovskij, Carl Brockelmann ve Peres gibi şarkiyatçılar, Muhammed Teymur'un 1917'de *es-Süfûr* gazetesinde çıkan "Fi'l-kıtır" adlı hikâyesinin Batı kriterlerine göre modern anlamdaki ilk Arap hikâyesi olduğu görü-

şündedir. Muhammed Teymur'un 1917 yılında *es-Süfûr*'da "Mâ terâhül-uyûn" başlığı altında neşrettiği kısa hikâyeleri ölümünden sonra aynı adla basılmıştır (Kahire 1927, 1964). Ayrıca 1918-1919'da *es-Süfûr* gazetesinde tiyatro eleştirileri yayımlamıştır. Hikâyelerinde realizmin, şiirlerinde ise romantizmin etkisinde kalan Muhammed Teymur bir divan, kısa hikâyeler, edebî eleştiri ve sosyal konularla makaleler, "el-Usfûr fi'l-kafes", "Abdüssettâr Efendî" (Kahire 1960) ve "el-Hâviye" adıyla üç telif, "el-İşretü't-çayyibe" ismiyle biri uyarılma, biri de müzikal opera eseri olmak üzere beş piyes bırakmıştır. Bu eserleriyle Mısır Arap tiyatrosunu mahallî sınırların dışına çıkararak Avrupa tiyatrosu düzeyine yükseltmiştir (İbrâhim Nâcî - İsmâil Edhem, s. 40). Şiirlerinde geleneksel kalıplardan ayrılmış, serbest şiir ve mensur şiir örnekleri ortaya koymuştur. Yazarın piyesleri ve uzun hikâyesi dışında kalan eserlerini ölümünden sonra kardeşi Mahmud Teymur bir araya getirerek *Mü'ellefâtü Muhammed Teymur: Hayâtühû ve a'mâlüh* adıyla üç cilt halinde yayımlamıştır (Kahire 1922, 1926, 1971). Abbas Hıdır, Muhammed Teymur'un hayatı ve edebî kişiliğine dair bir eser yazmış, Nebîl Râgıb da onun eserleriyle gerçekleştirdiklerinin tahlilini yaptığı bir kitap kaleme almıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Enver el-Cündî, *Kıssatü Mahmûd Teymur*, Kahire 1951; Şevki Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-mu'âşır fi Mısır*, Kahire 1379, s. 300; Abbas Hıdır, *el-Vâkı'üyye fi'l-edeb*, Kahire 1967, s. 156-160; a.mlf., *Muhammed Teymur: Hayâtühû ve edebüh*, Kahire, ts. (ed-Dârü'l-Misriyye), tür.yer.; Mahmûd Teymur, *Mü'ellefâtü Muhammed Teymur: Vamizü'r-rûh*, Kahire 1971, tür.yer.; a.mlf., *Talâ'ü'l-mesrahi'l-Arabi*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-âdâb), s. 64-75; Ahmed Heykel, *Te'avürü'l-edebi'l-hadis fi Mısır*, Kahire 1978, s. 204-217; Mahmûd el-Hüseynî el-Mürsî, *el-İtticâhâtü'l-vâkı'üyye fi'l-kıssati'l-Misriyye*, Kahire 1984, s. 212-220; İbrâhim Nâcî - İsmâil Edhem, *Tevfik el-Hakim*, Kahire 1984, s. 40-41; J. Brugmann, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 244-246; Yahyâ Hakkı, *Fecrü'l-kıssati'l-Misriyye*, Kahire 1987, s. 59-72; Bedrettin Aytaç, *Mahmûd Teymur'un Hikâyeleri ve Romanları* (doktora tezi, 1992), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sabri Hafez, "The Modern Arabic Short Story", *Modern Arabic Literature* (ed. M. M. Badawi), Cambridge 1992, s. 280-281; M. M. Badawi, "Arabic Drama: Early Developments", a.e., s. 349-353; P. Cachia, "The Critics", a.e., s. 438-439; Lûsî Ya'kûb, *el-Üsretü't-Teymüriyye ve'l-edebü'l-Arabi*, Kahire 1993; Nebîl Râgıb, *Muhammed Teymur*, Kahire 1996.

BEDRETTİN AYTAÇ